

Bartoněk, Antonín

Palatalizace pražských konsonantů před j

In: Bartoněk, Antonín. *Vývoj konsonantického systému v řeckých dialektech*.
Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961, pp. 50-61

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119257>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IV.

PALATALIZACE PRAŘECKÝCH KONSONANTŮ PŘED *j*

Likvidace fonému *j* vyvolala, jak jsme již naznačili, i komplex palatalizačních změn, které postihly ty souhlásky, za kterými *j* bezprostředně následovalo. Této problematice, která má pro rozbor nářečních rozdílů v systému řeckých souhlásek primární důležitost, byla v posledních letech věnována zvýšená pozornost. Ovšem výklady, o kterých jsme se zmiňovali již v druhé kapitole této práce, jsou někdy značně schematické a až příliš komplikované.

Při řešení této problematiky bude třeba hledat odpověď hlavně na dvě závažné otázky:

1) Je možno předpokládat někdy v přednářečním vývoji řečtiny (tj. v období, v němž se ještě neprojevovaly podstatnější rozdíly mezi tradičními řeckými nářečími) u každé řecké souhlásky zděděné z doby indoevropského společenství tři fonematické podoby, první negeminovanou nepalatalizovanou (*p, t, k...*), druhou geminovanou nepalatalizovanou (*pp, tt, kk...*) a třetí geminovanou palatalizovanou (*p'p', t't', k'k'...*), tak jak se to v plném rozsahuje postuluje u Divera a s jistým omezením u Stanga?⁸⁵

2) Byl-li v této době počet konsonantických fonémů větší než v době klasické, jakým způsobem se tento složitější souhláskový systém v jednotlivých dialektech zjednodušil?

Pokud jde o první otázku, otrásl vlastně částí Diverovy hypotézy ještě dříve, než byla uveřejněna, Stang v citovaném článku, když nepřiznal samostatný fonematický charakter nepalatalizovaným geminátám všech prařeckých souhlásek s výjimkou *ll, rr, nn, mm*.⁸⁶ Přitom však ani v těchto čtyřech případech není autorovo přesvědčení o jejich fonematické samostatnosti postaveno na základech dostatečně pevných. Stang se totiž domnívá, že přednářečního původu byla nejen celkem právem předpokládána prařecká palatalizující geminace typu **kten'n'ō < *ktenjō*, nýbrž i thesalská

⁸⁵ Viz výše na str. 35 nn., resp. str. 34 n. této práce.

⁸⁶ Stang, *Symb. Osloen.* 33, 33 nn.

a lesbická nepalatalizující geminace typu *ἔκτεσσα* < **ektensa*. I typ *ἔκτεσσα* je prý nutno považovat za prařecký útvar, z něhož teprve později vznikl ve všech ostatních řeckých dialektech mimo thesalštinu a lesbičtinu náhradním dloužením typ *ἔκτεσσα*, resp. *ἔκττησα*. Tento předpoklad, v němž dochází vlastně nového uplatnění starší názor F. Sommera,⁸⁷ postrádá však jakéhokoli materiálového podložení. Přijatelnější by tu bylo stanovisko Lejeunovo, podle něhož má druhá z obou geminací specificky thesalský a lesbický nářeční charakter.⁸⁸ Podle tohoto autora byly totiž lesbické a thesalské geminované tvary typu *ἔκτεσσα* ve srovnání s typem *ἔκτεσσα/ἔκττησα* v ostatních řeckých dialektech spíše ve vztahu chronologicky souběžným, než v poměru dvou jevů posloupných, z nichž by druhý navazoval na první.

Ukazuje na to případ geminovaného *ll* v řeckých dialektech. Nehledě k různým druhotným asimilacím, zvl. na morfologickém švu, je *ll* dosvědčeno mimo thesalštinu a lesbičtinu jen jako střídnice za *lj*, tj. vzniklo asi z *lj* přes geminované palatalizované *ll'* (v kyperštině není ovšem ani toto *ll*). Naproti tomu thesalské a lesbické *ll* může pocházet nejen z *lj*, nýbrž i z hláskových skupin *ls*, *sl*, které se naopak v ostatních řeckých dialektech — zřejmě bez přechodného stadia geminovaného *ll*, nýbrž spíše přes *lh*, *hl* — zjednodušovaly v *l* se současným náhradním zdložením předchozího vokálu. (Náhradní dloužení typu **selasnā* > *σελᾶνᾶ* nebylo asi vůbec nic jiného než jistá obdoba likvidace intervokálního *s*, neboť likvidy a nazály — jakožto hlásky o velké sonornosti — umožňovaly patrně fonému *s*, aby se choval v jejich sousedství celkem stejně jako v čistě intervokálním okolí.) Popsanou změnu neprovedla mezi řeckými dialekty pouze thesalštinu a lesbičtinu: tyto dialekty si buď ještě *ls*, *sl*, nebo aspoň *lh*, *hl*, přetvořily takovým způsobem, že takto vzniklé hláskové formace časem splynuly s *ll*, vzniklým depalatalizací z *ll'*. Tato lesbothesalská inovace má tedy vzhledem k svému uchování prosodické pozice „dvou souhlásek“ — ve srovnání s náhradním dloužením v ostatních dialektech — určité zabarvení archaizující. — Nepravděpodobnost někdejší existence zvláštní monofonematické gemináty *ll* jakožto střídnice za *sl*, *ls* i mimo Thesalii a Lesbos vysvítá pak i z toho, že uznávání této střídnice by znamenalo předpokládat mimo tyto dvě krajiny nejprve změnu *ll* > *l* se zdložením předchozího vokálu, a teprve podstatně později (v tomto případě ovšem s vyloučením Kypru) depalatalizaci *ll'* > *ll*, neboť takto vzniklé *ll* se dále již nezjednodušovalo. Takovýto vývoj by však byl málo pravděpodobný.

Nejsou tedy dostatečné důvody pro tvrzení, že by pro tradiční řecké dialekty byl již typický někdy na počátku jejich historie obecný fonologický protiklad mezi jednoduchými nazálami a likvidami a mezi jejich nepalatalizovanými geminátami, tedy protiklad *r* : *rr* apod. Naproti tomu Stangovy a Diverovy vývody o tom, že v tehdejší řečtině existovala korelace měkkosti, jsou velmi přesvědčivé, a to i pokud

⁸⁷ Viz F. Sommer, *Griechische Lautstudien* 44; srov. i E. Smith, *Serta Rudbergiana* 65 n., a Danielsson, *IF* 14, 380 nn.

⁸⁸ Viz M. Lejeune, *Traité* 102 n.; podobně i Hirt, *HGLF* 224 n., a M. Grammont, *Phonétique* 52.

de o přesvědčení obou autorů, že palatalizované řecké hlásky té doby měly geminační charakter, a že šlo tedy o protiklad typu $r : r'r'$. Existenci samotné této korelace dokazují nejlépe zcela odlišné osudy prařeckých palatalizovaných konsonantů ve srovnání se souhláskami nepalatalizovanými, jak o tom bude ihned řeč, a zvláště pak takové attické slovní dvojice, jako *λέγω* „mluvím“ proti *σφάττω* „zabíjím“ ze **sphagjō* s předpokládaným prařeckým protikladem $g : g'g'$ nebo *σκότος* „tma“ proti *τόσος* „tak veliký“ z **tojōs* s prařeckým protikladem $t : t't'$. Geminační charakter těchto palatalizovaných konsonantů nelze sice nějak přímo dokázat, avšak tato myšlenka pomáhá právě lépe vyložit rozdíl mezi lesbothesalským *κτένω* a mezi *κτείνω*, resp. *κτήνω* v ostatních dialektech, a má proto význam alespoň jako pracovní hypotéza. Z hlediska fonologického není pak vůbec důležité, zda tuto domněnku přijímáme či ne, neboť existovala-li tato geminace, představovala u palatalizovaných konsonantů jen doprovodný fonetický rys, nemající fonologickou hodnotu.

Prařecký souhláskový systém vypadal tedy těsně po palatalizaci všech konsonantů asi takto:^{91a}

| | | | | | | | | | | | |
|------------------------|--------------------------------|------------------------|-------------|------------------------|-------------|------------------------------------|-----------------|-----------------|----------|----------|-------------|
| <i>p</i> | <i>p'p'</i> | <i>t</i> | <i>t't'</i> | <i>k</i> | <i>k'k'</i> | <i>k^r91</i> | <i>s (s's')</i> | <i>w (w'w')</i> | <i>j</i> | <i>r</i> | <i>r'r'</i> |
| <i>b</i> | ?(<i>b'b'</i>) ⁸⁹ | <i>d</i> | <i>d'd'</i> | <i>g</i> | <i>g'g'</i> | <i>g^w91</i> | | | | <i>l</i> | <i>l'l'</i> |
| <i>ph⁹⁰</i> | | <i>th⁹⁰</i> | | <i>kh⁹⁰</i> | | <i>k^wh⁹¹</i> | | | | <i>m</i> | <i>m'm'</i> |
| | | | | | | | | | | <i>n</i> | <i>n'n'</i> |

Druhá otázka, kterou jsme si na začátku vytkli, se dotýká dalších osudů prařeckých palatalizovaných souhlásek, jejichž fonematickou samostatnost v předdialektním období řečtiny jsme se pokoušeli dokázat v předešlých výkladech. Zcela bezpečně víme jen to, že se do dialektů klasické doby korelace měkkosti nezachovala. K jejímu zrušení nedošlo však nikde takovým způsobem, že by se byla palatalizovaná geminovaná souhláska prostě jen bez jakýchkoli následků změnila v jednoduchou souhlásku nepalatalizovanou. Depalatalizace se zásadně prováděla buď tak, že se tu měkkostní protiklad s geminačním fonetickým doprovodem změnil ve fonematický protiklad geminační, nebo tak, že sice vznikla při depalatalizaci jednoduchá nepalatalizovaná souhláska, ale přitom se zrušení palatalizace projevilo v předchozí slabice vznikem i-ového diftongu (tzv. epenthese), anebo se konečně prařecký distinktivní rozdíl mezi nepalatalizovanou a palatalizovanou souhláskou uchoval, a to v té

⁸⁹ Foném *b'b'* asi vůbec neexistoval.

⁹⁰ Původní palatalizované aspiráty se foneticky i fonologicky přimkly k příslušným souhláskám neznělým, tedy *phj* dalo *p'p'* atd.

⁹¹ Původní palatalizované labioveláry přešly zřejmě velmi brzy v palatalizované veláry, tedy *k^wj* dalo *k'k'* atd.

^{91a} K předpokládané prajazykové velární serii typu *k'* atd. tu nepřihlížíme, neboť tyto hlásky se zřejmě přeměnily ve své klasické řecké střídnicí typu *k+t* již před rozdělením řečtiny v tradiční dialekty.

podobě, že se palatalizovaná souhláska změnila v nějakou afrikátu, spirantu nebo dokonce ve skupinu konsonant.

U likvid a nazál nastával vždy buď případ první nebo druhý. Ve zvlášť široké míře se první z nich uplatňoval u *l'ʹ*. Za tuto souhlásku je totiž ve všech řeckých dialektech mimo kyperštinu, a zčásti i mimo elejštinu, doloženo nepalatalní geminované *ll*, zřejmě v platnosti samostatného fonému. U ostatních likvid a nazál došlo pak ve většině řeckých dialektů k epenthese (počítaje v to i prosté zdoužení předchozího vokálu, pokud jím bylo *ī* nebo *ū*, srov. např. κρίνω z *krinjō a αίσχύνω z *aiskhunjō vedle τείνω z *tenjō).

V Thesalii a na Lesbu se však po provedené depalatalizaci udržel geminační protiklad i u likvidy *r* a u obou nazál. A tak se tu dochovalo až hluboko do historického období i geminované *rr*, *mm*, *nn* v platnosti samostatného fonému. Fonematická samostatnost těchto geminovaných souhlásek byla tu časem ještě posílena, když v obou dialektech vznikly někdy na přelomu 2. a 1. tis. př. n. l. nové případy výslovnosti *ll*, *rr*, *mm*, *nn*, tentokrát ze souhláskových skupin *sl*, *sr*, *sm*, *sn*, *ls*, *rs*, *ms*, *ns*. Tím tedy zůstala thesalština a lesbičtina proti většině řeckých dialektů bohatší o tři konsonantické fonémy, a proti kyperštině, v níž je i za *l'ʹ* epenthese (a-i-lo-ne αἰλων, srov. att. ἄλλων, Schw. 679₁₄ [Edalion, cca 450]),⁹² dokonce o čtyři fonémy. Pokud je doložen náznak vývoje obdobného kyperskému i v Elidě (αἰλότρια Schw. 411₂ [Olympia, VI]), jde tu proti běžnější elejské grafice *ΛΛ* o doklad zcela ojedinělý, který snad může svědčit nanejvýš o nějakém dílčím lokálním vývoji.

Proti dalším osudům palatalizovaného *r'r'*, *l'l'*, *m'm'*, *n'n'*, kde šel vývoj, jak jsme právě viděli, buď cestou depalatalizace příslušné gemináty anebo přes epenthese, dávají palatalizované explozivny do řeckých dialektů klasické doby buď nepalatalizovanou explozivní geminátu, anebo se mění v spirantu, afrikátu či dokonce ve skupinu konsonant, a jdou tedy buď první anebo třetí cestou z těch, které jsme již výše naznačili. Ve srovnání s likvidami a nazálami byly tu však nářeční poměry daleko složitější, alespoň pokud jde o palatalizované dentály a veláry. Místo „palatalizovaných labiovelár“, které měly vznikat z *k^wj*, *g^wj*, *k^wh^j*, vznikalo asi přímo *k'k'*, *g'g'*, *k'k'*, a pokud jde o další vývoj palatalizovaných labiál, ten nemá pro klasifikaci řeckých dialektů žádnou důležitost, neboť palatalizované labiální *p'p'* se ve všech z nich bez rozdílu měnilo v souhláskovou skupinu *p+t* a existence palatalizovaného *b'b'* se nedá v prařečtině vůbec dokázat.

Hlavní charakteristický rys vývoje palatalizovaných dentál a velár spočíval v tom, že ve všech řeckých dialektech splyvaly při svém dalším vývoji vždy navzájem jednak neznělé palatalizované dentály a veláry, ať byly od původu neaspirované či aspirované, jednak palatalizované dentály a veláry znělé (tím se také proti prařečtině

⁹² Tento doklad není v kyperštině zcela ojedinělý; viz dále *aíla* Mitford, *Class. Quart.*, 44, 101 (srov. i glosu *αἰλα ἀντι τοῦ ἄλλα. Κύπριοι* Etym. Magn. 34₁₀ a *Ἀπειλῶν* Schw. 682, 15₄ [Tamassos, 361?]) — vedle *Ἀπό(λ)λῶν* Schw. 682, 16₃ [Tamassos, 372?] aj.). Viz k tomu i Thumb — Scherer 162.

výrazně zmenšil celkový počet konsonantických fonémů). V dalším historickém vývoji se tedy nadále vyvíjelo stejně jednak původní $t(h)j$ a $k^{(w)}(h)j$ ⁹³ a jednak dj a $g^{(w)j}$.⁹³ Rozdíly mezi jednotlivými dialekty spočívaly pak — vedle některých dalších diferencí — především v tom, že se za $t(h)j$ a $k(h)j$ objevuje v některých dialektech hlavně explozivní grafika $T(T)$ ⁹⁴ a v druhých kontinuantní grafika $\Sigma(\Sigma)$ (nebo grafické varianty stejné hodnoty) a za dj a gj v jedněch hlavně explozivní $\Delta(\Delta)$ a v druhých kontinuantní Z (nebo opět grafické varianty stejné hodnoty). Přitom je však hlavní obtíž v tom, že ne všechny dialekty doby klasické jsou toho charakteru, aby vykazovaly za uvedené praěecké palatalizované explozivy v obou dvou případech zároveň buď jen explozivní grafiku anebo jen střídnici kontinuantní.

Jak je nejlépe patrné z připojené tabulky na následující straně, jsou v tomto směru důsledné dvě skupiny dialektů. Na jedné straně stojí bojoťština, a s ní snad i thesalské podřečí z Thesaliotidy, které mají za $t(h)j$, $k(h)j$ (a také za staré souhláskové skupiny $t+s$, $d+s$ a tw)⁹⁵ grafiku $T(T)$, resp. $T\Theta$, tj. patrně i fonetickou hodnotu tt , resp. tth (srov. např. boj. *πέτραρες, όποττα* [obojí částěji] a thesaliot. *Πετθαλοῦν*⁹⁶ Schw. 558₁ [Kierion, II]),⁹⁷ za dj a gj (a také za j -) mají pak tato nářečí grafiku $\Delta(\Delta)$, tj. asi fonetickou hodnotu $d(d)$ ⁹⁸ (srov. např. boj. *Λεύς* Aristof. Acharn. 911 a Ko-

⁹³ Místo tohoto složitého schematického útvaru $k^{(w)}(h)j$, $g^{(w)j}$ budeme nadále pro jednoduchost psát jen $k(h)j$, gj .

⁹⁴ Forma $T(T)$, stejně jako dále formy $\Sigma(\Sigma)$, $\Delta(\Delta)$, $\Theta(\Theta)$, znamenají tu i dále v textu této práce možnost použití obojí grafiky, ať už se tato obojí možnost přímo na dochovaných dokladech skutečně uplatnila či ne. Na začátku slova stává téměř vždy jednoduché písmeno, uprostřed slova byla pak sice nepochybně dómovem, alespoň z hláskoslovného hlediska, grafika geminovaná, avšak i tu stává velmi často — a v archaické době místy skoro pravidelně — jednoduchý znak. Od tohoto čistě grafického kolísání je ovšem třeba odlišovat skutečný hláskoslovný rozdíl mezi s a ss , jak se projevuje v protikladné grafice Σ : $\Sigma\Sigma$ ve východoreckých dialektech (viz dále str. 62 n.).

⁹⁵ Přepis $t+s$, $d+s$, stejně jako i $s+s$ a $z+d$, $p+t$, $k+s$ apod., volíme v této práci proto, že pokládáme za důležité odlišit polyfonematický charakter těchto souhláskových skupin (např. v **elpid-si* > *έλπισι* od monofonematických útvarů typu ts , dz , ss , které vznikaly právě z palatalizovaných dentál a velár. U skupin, jichž druhou součástí je j nebo w , tj. např. u $t(h)j$ nebo tw , to však z technických důvodů nečiníme.

⁹⁶ Srov. i týž tvar v Pelasgotidě [Schw. 590₁₄/Larisa, 214]. — $T\Theta$ (místo TT , neboť *Πετθαλοί* vzniklo metathesí z *Φετταλοί*) tu ovšem asi stojí za $th+s$ (Bechtel, GD I 154), kdežto přímo za $t(h)j$, $k(h)j$ není nikde v Thesalii TT či něco obdobného doloženo.

⁹⁷ Schwyzer, *GG* I 318, nevylučuje, že grafika $T(T)$ byla jen grafické vyjádření nějaké afrikáty nebo spiranty typu ts , th , $\theta\theta$ nebo ζ . Tento názor nelze sice vyvrátit, avšak existence různých vnitronářečních záměn mezi $T(T)$, $\Delta(\Delta)$, $\Theta(\Theta)$, nikoli však mezi touto grafikou a $\Sigma(\Sigma)$, ukazuje na to, že šlo vskutku nejspíše o explozivy (o uvedených záměnách viz podrobněji dále na str. 91 nn.); pokud se v dialektech, které mají $T(T)$, $\Delta(\Delta)$, $\Theta(\Theta)$, objevuje za tyto formace i $\Sigma(\Sigma)$, bylo to vždy působením zvenčí, nejčastěji pod vlivem koiné.

⁹⁸ Tuto fonetickou hodnotu píšeme jako $d(d)$ proto, že geminované $d(d)$, vzniklé z dj , gj , j -, ztrácelo na začátku slova svou geminaci. Naproti tomu tt jakožto střídnice za $t(h)j$, $k(h)j$ je psáno vždy s druhým t bez závorčky, neboť tato formace není na začátku slova nikde doložena (středokrétské *Ττῆνα* GD I 5024_{30.41.77} [Gortys, II init.] ani častější krétské *Τῆνα* tu není dostatečný protiargument, neboť grafika $T(T)$ tu zastupuje starší náležitě $\Delta(\Delta)$; srov. str. 92 nn.).

Přehled grafických střidnic za některé z praěeckých hláskových spojení.^{95a}

| | Att. | Eub. | Ion. | Ark. | Kyp. | Pamf. | Lesb. | Thess. ^{95f} | Boj. | Sev.- záp. | Meg. | Kor. | Arg. | Vých. dór. Egejs | Vých. Kréta | Stř. Kréta | Mess. | Herakl. | Lak. | El. |
|------------------------------|------------------|------|------------------|-------|-------------------|-------|---------|-----------------------|------|---------------|-------|------|-------|--------------------------|----------------|---------------|-------|---------|--------|-----------|
| <i>s + s</i> | Σ | Σ | Σ ^{95d} | Σ | ? | ΣΣ | ΣΣ? | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ | θθ [ΣΣ] | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ | [ΣΣ]? |
| <i>t + s</i> <i>d + s</i> | Σ | Σ, P | Σ ^{95d} | Σ | ? | ? | ΣΣ | ΣΣ, Tθ ^{95g} | TT | [ΣΣ] | [ΣΣ] | [ΣΣ] | ΣΣ | ΣΣ | [ΣΣ] | Z, [TT], θθ | [ΣΣ] | ΣΣ | ΣΣ | [ΣΣ] |
| <i>t(h)</i> ^{95b} | Σ | Σ, P | Σ ^{95d} | Σ | ? | Σ | ΣΣ | ΣΣ | TT | ΣΣ | ΣΣ, ψ | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ | Z, TT, θθ | [ΣΣ] | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ |
| <i>t(h)-j</i> | TT | TT | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ ^{95c} | ? | [ΣΣ] | ΣΣ | TT | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ | Z, TT, θθ | [ΣΣ] | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ |
| <i>k(h)j</i> | TT | TT | ΣΣ, T | ΣΣ, T | ΣΣ ^{95c} | ψ | ΣΣ | ΣΣ | TT | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ | TT, θθ | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ | [ΣΣ] |
| <i>tw</i> | TT | TT | ΣΣ, T | ΣΣ | ? | ? | [ΣΣ] | ΣΣ, TT | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ | [ΣΣ] | ΣΣ | ΣΣ | ΣΣ | Tθ | ΣΣ | [ΣΣ] | ΣΣ | [ΣΣ] |
| <i>dj</i> | Z, ΔΔ, ΣZ, Σ | Z | Z | Z | Z ^{95e} | Z | Z, ΣΔ | Z, ΣZ; ΔΔ | ΔΔ | Z, ΣZ | Z | F, Z | Z, ΣZ | F ^{95h} , Z, ΣZ | Z | Z, ΔΔ, TT | Z, ΣZ | Z | ΔΔ, TT | Z, ΔΔ, TT |
| <i>gj</i> | Z ^{95c} | Z | Z | Z | Z ^{95e} | Z | [Z], ΣΔ | [Z] | ΔΔ | Z | Z | Z | Z | Z | Z | Z, ΔΔ, TT | [Z] | Z | [ΔΔ] | [ΔΔ] |
| <i>j</i> . ⁹⁵ⁱ | Z | Z | Z | Z | ? | Z | [Z], ΣΔ | [Z] | ΔΔ | Z | Z | Z | Z | Z | Z | Z, ΔΔ, TT | Z | Z | ΔΔ | ΔΔ, TT |

^{95a} Znaky uvedené v závorkách jsou naše pouhé dohady. — V tabulce se nepřihlíží 1) k výrazům, které lze přičíst na vrub epické řeči, helenistické koiné nebo jinému vlivu zvenčí, 2) k zjednodušující archaické grafice, jež v řadě řeckých dialektů nenáležitě zachycovala gemináty stojící uprostřed slova jednoduchými znaky, 3) k tomu, že geminální fonémy dostávaly v postavení na začátku slova zcela nálezitě negeminovanou podobu (k pozn. 94 a 98 je třeba navíc dodat, že v ΣΣ-ových dialektech bylo také náslovné *k(h)j-* a *tw-* zachycováno jednoduchým Σ [bojotština měla pak proti vnitroslovnému *TT* za náslovné *k(h)j-* doloženo Σ a za náslovné *tw-* měla grafiku *TT*]), 4) k sporadickému výskytu grafiky Δ(Δ) za *dj*, *gj*, *j-*, jak je o tom řeč v pozn. 99—102.

^{95b} Pokud jde o rozdíl mezi „monomorfematickým“ *t(h)j* a „polymorfematickým“ *t(h)-j*, viz zvl. pozn. 43b a 133.

^{95c} Označení *Z* zahrnuje na naší tabulce i grafickou variantu *I* doloženou v řadě dialektů.

^{95d} U Homéra a v ionské poezii se však v těchto případech střídá Σ se ΣΣ.

^{95e} Jde o závěry učiněné z glos. Viz Bechtel, *GD* L 415.

^{95f} Thesalios se tu výrazněji odlišuje od ostatní Thesalie jen v střidnici za *dj* (má ΔΔ proti *Z, ΣZ* v ostatní Thesalii).

^{95g} O grafice *Tθ* (místo *TT*) za *th + s* viz v pozn. 96.

^{95h} Grafika *F* je ve vých. dór. Egeidě omezena na Thériu.

⁹⁵ⁱ Geminovaná grafika ΔΔ, TT za *j-* je ovšem možná jen ve složeninách; na naší tabulce se však z technických důvodů vyznačuje i tam, kde je přímo doloženo jen pouhé Δ, T.

rinna 5₂₂ Diehl, *τραπέδδας* Schw. 523₁₇₀₋₁₇₃ [Orchomenos, 222—200] a thesaliot. *ἔξξανανά(δ)δέν* Schw. 557₉ [Thetionion, V]). Na straně druhé nacházíme pak ionštinu, arkadštinu, kyperštinu, pamfylštinu, lesbičtinu, severozápadní dialekt⁹⁹ (bez elejštiny), dále megarštinu,¹⁰⁰ korintštinu,¹⁰¹ argolštinu, dórská nářečí z východní Egeidy,¹⁰² západní a východní kréštštinu a konečně též peloponéskou achajštinu, messénštinu a dórské podřečí z Tarentu a Herakleje; dialekt^y této druhé skupiny mají v obou případech grafiku, která dává tušit, že tu byla výsledkem nějaká spiranta nebo afrikáta, a to u neznělých v grafické podobě Σ, ΣΣ,¹⁰³ Μ,^{104, 105} Τ,¹⁰⁶ Ψ,¹⁰⁷ u znělých pak v podobě Ζ,¹⁰⁸ Ι,¹⁰⁹ Φ.¹¹⁰

⁹⁹ Fócké *ΤΟΙΔΙΟΙ* Schw. 317 (Delfy, cca 600) je třeba podle Bucka³, str. 239, číst nikoli jako *τοῖ δυοῖ* = *τῶ ζυγῶ*, jak se s tímto čtením setkáváme např. u Schw., l. c., nýbrž jako *τοῖ δυοῖ* = *τοῖ διοῖ*; tím odpadá jediný doklad fócké grafiky Δ za staré *j*·

¹⁰⁰ Aristofanovy tvary *μᾶδδαν* Aristof., Acharn. 732, 835, *χεῖδδετε* 734, *φαντάδδομαι* 823, vkládané do úst Megařanovi, nelze pokládat za autentické, neboť na megarských nápisech je v obdobných případech vždy *Ι*. Nanejvýš by mohlo jít o lokální jev, ovlivněný bojótštinou (srov. dále str. 76).

¹⁰¹ Korintské *Δεύς*, doložené o samotě na archaické váze (viz Schwyzer, *GG* I 576), je příliš izolované, aby bylo z něho možno vyvozovat obecnější závěry o případné korintské výslovnosti *d(d)* za praěecké *dj*, *gj*, *j*·

¹⁰² Rhodské *Δεύς* na archaické váze [z Kameiru?] (V. stol.; viz Schwyzer, *GG* I 576, a Lejeune, *Traité* 97) a *Ἀριδᾶλος* IG XII 1, 741 (Kameiros, VI?) lze nejnázve vysvětlit v souvislosti s kameirským tvarem *τός* = *τόδ(ε)* Schw. 272₁ (Kameiros, VI) jakožto obrácený, hyperkorektní odraz lokální kameirské spirantizace znělého *d* v *δ*· — Kyrénské *Ἀλάδδειρ*, -ος GDI 4859_{14,15} (cca 200?) může být cizí, snad krétská podoba vlastního jména *Ἀλάζειρ*, které je v této formě doloženo u Hérodota IV 164, 4. Víme totiž, že Kyréné byla sice založena z Théry, že však v 6. stol. př. n. l. zažila příliv krétských osadníků, a tak tu nemusíme sahat k nějakým obecným hláskoslovným závěrům.

¹⁰³ O fonetických hodnotách skrývajících se pod znaky Σ, ΣΣ, Τ, Ψ v různých řeckých dialektech viz ve zvláštním výkladu na str. 62 nn. Pokud jde o znak Μ, jeho hodnota se nikde patrně nelišila od hodnoty znaku Σ.

¹⁰⁴ Znak Μ (san) je odvozen od semitského šádé; naproti tomu Σ, resp. ζ (sigma), je odvozeno od šin. Znak Μ se porůznu užívalo v některých epichorických abecedách.

¹⁰⁵ Znak Ν, odvozený rovněž od semitského šádé, je doložen několikrát v Arkadii, zachycovaly se však jím pouze střídnice za určitý typ ide. labiovelár (srov. str. 78 n.).

¹⁰⁶ Znak Τ je odvozen patrně také od semitského šádé, je doložen několikrát v Ionii a v jednom dosti problematickém případě i v Arkadii (srov. o tom na str. 62 n., resp. 36 n.).

¹⁰⁷ Znak Ψ, odvozený taktéž od šádé, zachycuje v Pamfylii několikrát střídnici za praěecké *kj* (viz o tom na str. 63). Tento znak nemá asi nic společného s Ψ (psi).

¹⁰⁸ O fonetických hodnotách skrývajících se pod znaky Ζ, Ι, Φ v různých řeckých dialektech viz ve zvláštním výkladu na str. 69 nn., příp. i ve výkladu o kréštštině na str. 57. Pokud jde o znaky Ι a Φ, klademe mezi ně a znak Ζ naprosté rovnítko (viz dále pozn. ¹⁰⁹ a ¹¹⁰).

¹⁰⁹ Ι je starší forma znaku Ζ, používaná porůznu zejména v některých epichorických abecedách. V našich citacích řeckých slov používáme však zásadně místo tohoto znaku formy Ζ, resp. ζ.

¹¹⁰ Znak Φ, odvozený od semitského šimekh, zachycuje nezřídka v Korintu a na Théře střídnici za praěecké *dj*, *gj*, *j*· V ionské abecedě byla ovšem hodnota tohoto znaku *k+s*. V našich citacích řeckých slov používáme však i tu formy Ζ, resp. ζ.

Zvláštním případem je tu střední krétština, která náleží také mezi „důsledné“ dialekty, jenže ve své nejstarší doložené fázi vystupuje jako důsledné nářečí se střídnicemi kontinuantními a později jako nářečí s explozivními střídnicemi. Za neznělé palatalizované dentály a veláry¹¹¹ má totiž tento dialekt na nejstarších nápisech grafiku *I* — zřejmě s fonetickou hodnotou *ts* (srov. *δζο* < **hotjo*-GDI 496_{4,1} [Gortys, litt. vetust.],¹¹² *δζοι* GDI 5090₁ [Lyttos, litt. vetust.], *μέζατ[ος?]* GDI 4972₂ [Gortys, litt. vetust.], *ἀνδάζαθαυ* GDI 4965₂ [Gortys, litt. vetust.], *ἐδίκαζε* [aor.] GDI 4976₁ [Gortys, litt. vetust.]), a za znělé *dj* a *gj* touž grafiku, jenže asi s hodnotou *dz*¹¹³ (srov. *Ἔργαζε* [aor.] GDI 5125 C₄ [Vaxos, litt. vetust.], *Ζένι* GDI 4990₂ [Gortys, litt. vet.],¹¹² *ζῶδι*¹¹⁴ GDI 4976, No. 36₁ [Gortys, litt. vetust.], *ζαμιῶμεν* GDI 5125 A₄ [Vaxos, litt. vetust.]). Později však na střední Krétě převládá v prvním případě grafika *T(T)* (např. *ὀπότει, -αι* Schw. 179 IV_{40,42} [Gortys, cca 450] apod.),^{114a} resp. od 4. stol. př. n. l. *Θ(Θ)* (např. *ὀθθάκιν* Mus. ital. III 682 No. 112₇ [Knossos, IV] apod.), v druhém případě grafika *Δ(Δ)* (např. *δικάδδεν* Schw. 179 I₂₀, XI₂₇ [Gortys, cca 450] apod.), příp. od 3. stol. př. n. l. *T(T)* (např. *πραττότων* GDI 5025₉^{114b} [Gortys, III—II] nebo dokonce *Ττῆνα* GDI 5024_{60,61,77} [Gortys, II init.] apod.).

Ve všech zbývajících dialektech je pak vždy doložena v jednom případě kontinuantní a v druhém explozivní grafika. Tak má attičtina za *t(h)j*, *k(h)j* (a také za *tw*) obvykle důsledně geminované *TT* (např. *μέλιττα* z **melitja*, *γλωττα* z **glōchja*,

¹¹¹ Střídnice za *k(h)j* není však na Krétě v této době nikde doložena.

¹¹² Těchto dvou zkratk místo číselných údajů o době vzniku nápisu tu užíváme proto, že absolutní datování archaických krétských nápisů je velmi nesnadné.

¹¹³ O fonetické hodnotě *z+d* (srov. Lejeune, *Traté* 97) tu nemůže být řeči, neboť není pravděpodobné, že by se byla mohla pod touž grafikou *I* skrývat výslovnostní dvojice foneticky i fonologicky tak rozlišená, jako *ts* a *z+d*. Pokud se Lejeune opírá o to, že je na Krétě doložena sandhiová asimilace typu *ἐδ δικαστήριον* = *ἐς δικαστήριον* Schw. 179 XI₁₅ (Gortys, cca 450), která by ukazovala na možnost krétské změny *z+d > d(d)* (srov. i *ἐδδικα[σ]ιάτῶ* GDI 4994₅ [Gortys, litt. vet.] s *dd* na morfologickém švu), je třeba upozornit, že existence asimilačních změn v takovýchto postaveních neznamená, že zcela stejné změny musely nastat i uvnitř morfologického celku. Srov. např. lat. *collocō* < **comlocō*, ale *exemplum* < **exemlom* (viz Novotný, *Doplňky* 62). Ostatně v krétských je doložena v sandhiovém postavení i asimilace *rd > dd*, např. *πατῆδ δδῆι* Schw. 179 VI₂ (Gortys, cca 450) nebo dokonce *πατῆ δδῆι* IX₄₁, a přece z toho nikdo nevyvozuje závěry o změně každého *rd* v *dd*; jak ještě uvidíme, dochází u *rd*, stojícího uvnitř morfologického celku, docela naopak k změně v *rđ* a nakonec až k úplné ztrátě *đ* s náhradním dloužením předchozího vokálu (srov. str. 82). — O existenci krétského *z+d* vyslovil nepřímou pochyby už Schwyzler, *GG* I 331. — Podrobněji o různých nářečních střídnicích za pražecké *dj*, *gj*, *j*- viz ve zvláštním výkladu na str. 69 nn.

¹¹⁴ Přepis *ζῶδι* i *ζαμιῶμεν* je vzat z Bechtela, *GD* II 698. Naproti tomu v *GDI* čteme na příslušných místech *ζῶωι*, *ζαμιῶμεν* s nepřesně psaným *ω* za *ο* již pro dobu, kdy se znaku *Ω* na Krétě ještě nepoužívalo.

^{114a} Schwyzler, I. c., má ovšem *ὀπότει* (bez psilose), neboť není přesvědčen o existenci středokrétské psilose (viz Schwyzler, *GG* I 221; srov. i naši pozn. 120). Stejně i následující *ὀθθάκιν* je v citovaném pramenu psáno s *ο*.

^{114b} Vedle staršího *πράδδ*- (srov. např. Bechtel, *GD* II 745).

τέτταρες z **tetwares*); pokud je za *t(h)j* v attičtině v některých slovech doloženo i Σ , v $\delta\sigma\varsigma$ z **holjos*, v $\tau\sigma\varsigma$ z **totjos*, v $\pi\sigma\varsigma$ z **k^wotjos*, v $\mu\epsilon\sigma\varsigma$ z (prař.) **methjos* a v $\pi\rho\acute{o}\sigma\omega$, $\acute{o}\pi\iota\sigma\omega$ z **pro-tjo-*, **opi-tjo-*, budeme o tom ještě později mluvit. Naproti tomu za *dj*, *gj* (a též za *j-*) mívá tento dialekt pouze grafiku Z, např. *τράπεζα*. Podobně tomu bylo i v eubojštině¹¹⁵ a jistou obdoby lze nalézt také v thesalštině, v níž vedle pravidelného $\Sigma\Sigma$ ¹¹⁶ proti Z je několikrát i mimo Thesalotidu doloženo T(T), resp. T Θ (srov. *πέτταρας*, -a SEG 13, 394_{4s}, 395_{5,9,11} [Larisa, III pars post.], *Πετθ[α]λοῦν = Θεσσαλῶν* Schw. 590₁₄ [Larisa, 214] (= Schw. 558₁ [Kierion, II]) a několik dalších vlastních jmen, zejména etnických).¹¹⁷

Naopak v lakonštině a elejštině bývá sice za *t(h)j* a *k(h)j* pouze $\Sigma\Sigma$ ¹¹⁸, avšak za *dj*, *gj* (a též za *j-*) se tu objevuje v rozhodné většině případů $\Delta(\Delta)$ (srov. lak. *ὄπι(δ)δόμ[ενος]* Schw. 38₄ [Sellasia, V?] apod.¹¹⁹ a el. *δικά(δ)δοι* Schw. 412₂ [Olympia, VI] aj.), anebo později — od 4. stol. př. n. l. — též T(T) (srov. lak. *βλυμάττομες* Aristof., *Lysistr.* 1164, a el. *νοστίτην* Schw. 424, [Olympia, cca 350]). V každém z obou těchto dialektů je však ve starší době ojedinele doložena za *dj*, *gj*, *j-* i starší grafika Z, resp. I, jež pod sebou asi skrývala *dz*, patrně stejně jako tomu bylo na střední Krétě: srov. výraz *Zeῦ* u Alkmana 44₂ Diehl aj. (lakonský charakter tohoto výrazu je ovšem nejistý) a elejské *ἔ[μ]ουλλίζοι*¹²⁰ Schw. 418₈ [Olympia, ante 570 aut ante 450] a *Zevξία[ι]* GDI 1162₄ [Olympia, cca 500?], obojí psané s I.

Již z toho, co jsme tu uvedli, plyne alespoň zčásti, že stěží může mít Diver pravdu, když tvrdí, že rozdíl mezi oběma základními typy hláskových střidnic za palatalizované dentály i veláry, totiž mezi typem explozivním, j. *tt*, *d(d)*, a kontinuantním, j. např. *ts*, *dz*, vycházel již přímo z pračeského *t't'*, *d'd'* atd.,¹²¹ takže by oba tyto typy byly chronologicky navzájem paralelní; přitom vznik explozivní gemináty byl podle něho jev „dórský“ (tj. asi „západořecký“). Základním nedostatkem Diverova výkladu je to, že autor vyslovil tento názor, aniž se vůbec pokusil o soustavnější rozbor západořeckých střidnic za palatalizované dentály a veláry. Výskyt gemináty *tt*, *d(d)* nemůže být totiž pokládán za jev obecně západořecký už proto, že právě v těch západořeckých dialektech, v nichž jsou jedna nebo obě tyto explozivní gemináty nejlépe doloženy, jest nutno je pokládat za hláskový jev poměrně mladý.¹²²

¹¹⁵ V eubojštině je ovšem porůznu doložena za pračeské hláskové formace, které podléhaly první asibilaci, výslovnost *r*, vzniklá rotacismem z negeminované *z*-ové varianty fonému *s* v intervokálním postavení. Srov. např. str. 63.

¹¹⁶ Pokud je tu doloženo i jednoduché Σ , jde asi o vliv koiné (srov. Thumb – Scherer 62).

¹¹⁷ Srov. Thumb – Scherer 62.

¹¹⁸ V lakonštině jsou všechny doklady pro $\Sigma\Sigma$ za *t(h)j*, *k(h)j* literárního původu, existenci jiné fonetické hodnoty než předpokládaného *ss* tu však také nelze prokázat.

¹¹⁹ Srov. i tvar *Δεύς* ve scholiu k Dion. Thrakovi, *Gramm. Gr.* III 493, 10.

¹²⁰ Tvar je uveden podle Bechtela, *GD* II 840, forma *ἔ[μ]ουλλίζοι* na uvedeném místě u Schw. má jednak nepřesně doplněné *η* místo *ε*, jednak předpokládá existenci ς v elejštině (to je ve shodě s tím, že Schwyzler, *GG* I 221, vyslovuje o elejské psilosi pochybnosti).

¹²¹ Srov. Diver, *Word* 14, 15.

¹²² Srov. Lejeune, *Traité* 90 n.

S plnou určitostí to platí o střední krétštině, jak o tom svědčí tamní nejarchaičtější nápisy s *I*, a s velkou pravděpodobností i o lakonštině a elejštině. V lakonštině se sice nelze příliš opírat o Alkmanovo *Zεῦ*, přesto však existenci znělé afrikátní střídnice *dz* je možno pro starší, přednápisné vývojové období lakonštiny vyvozovat z toho, že v lakonské kolonii Tarentu a v tarentské Herakleji nemáme po grafice $\Delta(\Delta)$ ani stopy. Vzhledem k tomu, že Tarent byl založen v r. 707 př. n. l.¹²³, je třeba mít za to, že výslovnost odpovídající grafice $\Delta(\Delta)$ nemohla mít v lakonštině svoje začátky spíše než někdy kolem r. 700. V elejštině pak nemáme sice pro předpokládané větší stáří afrikátní střídnice *dz* silnější argument než citované případy $\epsilon\dot{\mu}\iota\omicron\lambda\lambda\zeta\omicron\iota$ a *Zευξία*[*ι*], i ty však spolu s elejským $\Sigma\Sigma$ za neznělé *t(h)j* a *k(h)j* činí velmi pravděpodobným, že také v tomto dialektu byla kontinuantní výslovnost *dz* starší než explozivní výslovnost *d(d)*.

V těchto třech západořeckých dialektech nesahal tedy vznik geminovaného *d(d)*, a v střední krétštině ani vznik *tt* příliš daleko zpět za polovinu 1. tisíciletí př. n. l.; naproti tomu ve čtvrtém a posledním západořeckém dialektě, v němž je *d(d)* zcela bezpečně doloženo, totiž v bojotštině, bylo zřejmě tamní *tt*, *d(d)* podstatně starší. Lze to pro obě tyto bojotské gemináty bezpečně vyvodit z toho, že v bojotštině není ani stopy po kontinuantních střídnicích za *t(h)j*, *k(h)j* nebo za *dj*, *gj*, a alespoň pro *tt* i z toho, že tento hláskový útvar je doložen hned od začátku písemných záznamů jako téměř¹²⁴ zcela pravidelná střídnice za *t(h)j*, *k(h)j* též v blízké Attice a na Euboji, a jakožto střídnice příležitostná taktéž v nepříliš vzdálené Thesalii, krajíně etnicky s Bojotii v mnoha rysech spřízněné.¹²⁵ Z druhé strany nebylo však v bojotštině toto *tt* a *d(d)* zase naopak tak staré, aby bylo sahalo až do dob prvotní diferenciacce řečtiny v tradiční řecká nářečí. Dokazuje to nejlépe ta věc, že bojotština má *tt* i za původní *t+s*, *d+s*^{125a} (srov. *ἐπεψαφίττατο* = att. *ἐπεψηφίσατο* z **-dsato* Schw. 523₁₁ [Orchomenos, III pars extr.]). To vylučuje zároveň jakoukoli možnost i takové modifikace Diverovy „západořecké“ koncepce, že by se bylo měnilo prařecké *t't'*, *k'k'*, *d'd'*, *g'g'* přímo v *tt*, *d(d)* alespoň v Bojotii, a prokazuje to, že i v bojotštině existovalo kdysi období, kdy měly tamní střídnice za prařecké palatalizované dentály a veláry fonetickou podobu *ts*, *dz*. Přitom ovšem není vyloučeno, že doložené explozivní zabarvení střídnic za tyto hlásky bylo hláskoslovným rysem, charakteristickým pro převrstvovací proces v bojotštině, kterým byl kdysi překryt původní aiolský základ tohoto dialektu. Obdobného původu, který také sahal až k západořeckým, tj. neaiolským Bojotům a Thesalům, bylo asi i *d(d)* doložené v Thesalotidě, a do-

¹²³ Busolt, *Griech. Gesch.* I² 409.

¹²⁴ Výrazu „téměř“ tu bylo užito proto, že v attičtině a na Euboji je za *t(h)j* doložena v některých případech i grafika Σ , resp. *P*; o tom však srov. ve zvláštním výkladu na str. 63.

¹²⁵ Máme tu na mysli nejen stejný aiolský etnický základ v obou krajínách, nýbrž i obdobné tamější převrstvení tohoto základu západořeckými Bojoty a Thesaly.

^{125a} Totéž platí i o střední Krétě; srov. *Ἀρκάθθι* < **-tti* < *-tsi* < **-dsi* = att. *Ἀρκάσι* GDI 5023₁₂ [Gortys, III].

konce i explozivní *tt* skrývající se pod občasnou obecně thesalskou grafikou *T(T)*, ovšem s tím rozdílem, že v tomto případě zanechalo superstrátové působení západořeckých dobyvatel stopy jen v lexiku.¹²⁶ V každém případě nebyl však tento jev všeobecně západořecký, nýbrž jen specificky bojotothesalský. Naproti tomu attičtina a eubojšťina se svým *tt* byly zřejmě ovlivněny z Bojotie teprve sekundárně. Je to vidět i z toho, že attičtina a eubojšťina má za prařecké *dj*, *gj* střídnic *dz*, a že je tedy bojotština se svým protikladem *tt* : *d(d)* v tomto směru důslednější. Proč se do Attiky a Euboje nerozšířilo i *d(d)*, je těžko vysvětlit. Nejspíše by tu bylo možno pomýšlet na to, že v době, kdy se bojotské inovace *ts* > *tt* a *dz* > *d(d)* šířily na jihovýchod a východ, bránilo něco v Attice a na Euboji dalšímu rozšíření druhé z těchto dvou bojotských změn; co to bylo konkrétně, pokusíme se sami později osvětlit.

Jako hlavní pozitivní výsledek pro bojotštinu, pro veškerá thesalská podřečí i pro attičtinu a eubojšťinu vyplývá tedy zatím z našeho rozboru to, že i v těchto dialektech vznikalo *tt*, a v Bojottii a Thesalotidě i *d(d)*, z předpokládaného staršího *ts*, *dz*; přitom ovšem měly tyto změny svůj počátek v dobách poměrně vzdálenějších od doby klasické, než tomu bylo v případě středokrétského *tt*, *d(d)* i lakonského a elejského *d(d)*. Otázku, zda byly oba typy hláskových střidnic za palatalizované dentály a veláry, typ kontinuantní a typ explozivní, navzájem paralelní, či zda na sebe navazovaly, je tedy možno s konečnou platností zodpovědět přijetím druhé z obou možností, a zároveň odmítnutím Diverovy hypotézy, jejíž vývojová linie¹²⁷ se hned v době řeckých palatalizačních počátků rozvětluje na nářeční větve kontinuantní a explozivní asi takto:

$$\begin{array}{ccc}
 kj > k'k' > tj > ff & & gj > g'g' \\
 \downarrow & \nearrow & \downarrow \\
 tj > t't' & \nearrow & dj > d'd' \\
 & \searrow & \searrow \\
 & & tt & & dz > z+d \\
 & & & & & d(d)
 \end{array}$$

Zdá se však, že vývoj probíhal asi spíše v souhlase s vývojovou linií Allenovou, pro niž je naopak charakteristické poměrně pozdní vývojové rozvětvení, přičemž se jednotlivé dialekty od sebe lišily pouze tím, jak až daleko došly na této vývojové linii jednak produkty první, jednak druhé Allenovy palatalizace¹²⁸. Allenova vývojová linie vypadá v zjednodušené podobě asi takto:

¹²⁶ Zajímavá, avšak konkrétními doklady nepodložená je myšlenka Buckova (Buck³, § 84), podle níž nelze vyloučit možnost, že výslovnost *d(d)* byla vůbec typická pro celou Thesalii; vyslovení tohoto názoru bylo umožněno tím, že vedle uvedeného *ἐξῆσανακά(δ)δεν* a kromě vlastních jmen *Ζοίλοι*, *Ζούπυρος* IG IX 2, 397_{2,3} (Skotussa, ?) nemáme v thesalštině střidnic za prařecké *dj*, *gj*, *j*- vůbec doloženu.

¹²⁷ Schemata zde uváděná jsou zčásti přímo formulace příslušných autorů, zčásti rekonstrukce autora této práce.

¹²⁸ Hláskový vývoj Allenovy třetí palatalizace probíhal celkem po stejné linii — až na poněkud odlišný počátek *k^w(h) > k^l > t^l > t^w > tj* (srov. *Lingua* 7, 116).

$$\begin{array}{c}
 kj \\
 \downarrow \\
 tj > w > tf > ts \begin{array}{l} \nearrow ss (> s) \\ \searrow tt^{129} \end{array}
 \end{array}$$

Nejspíše se vskutku osudy těchto praěckých hlásek vyvíjely tak, že tu byl až po afrikátní stadium vývoj nerozvětvený, že se však potom cesty rozdělily buď směrem k úplné spirantizaci anebo naopak k vytvoření okluze:

$$\begin{array}{cc}
 kj > k'k' & gj > g'g' \\
 \downarrow & \downarrow \\
 tj > t't' > tf > ts \rightarrow ss (> s) & dj > d'd' > dz > dz \begin{array}{l} \nearrow z+d > z(z) \\ \searrow d(d) \end{array} \\
 \searrow tt &
 \end{array}$$

Přítom úmyslně vyznačujeme v tomto schématu vývoj k okluzi tak, jako by šlo o postranní vývojovou větev. Je to dáno tím, že tendence k explozivním střídnicím představuje inovaci, která nevytváří nějakou jednotnou izoglosu, nýbrž se asi uskutečňovala v různých částech řeckého světa v různých dobách, kdežto čisté sibilantické střídnice byly zřejmě „normálním“ pokračováním střidnic afrikátních.

Vývojová linie, kterou jsme tu uvedli a která celkem velmi dobře¹³⁰ odpovídá i názorům Lejeunovým,¹³¹ zahrnuje v sobě již předběžné stanovisko i k řešení dvou dalších dílčích otázek, spojených s problematikou osudů praěckých palatalizovaných dentál a velár. Doposud jsme se totiž — hlavně ve snaze prozkoumat oprávněnost Diverových názorů — zabývali většinou jen těmi řeckými nářečími, která směřovala k vytvoření explozivních střidnic za tyto palatalizované hlásky, a nepřihlíželi jsme k dílčím kontinuantním diferenciacím na „hlavní“ nářeční vývojové větvi. Bude tedy nyní nutno obrátit pozornost jednak k negeminované grafice Σ , doložené v některých řeckých dialektech alespoň za část původního $t(h)j$ (proti tamní geminované grafice $\Sigma\Sigma$ pro střidnice za $k(h)j$ a za zbylou část původního $t(h)j$), jednak k metatezi $dz > z+d$.

¹²⁹ Vývojem znělé řady se Allen nezabýval. Jeho názor na věc tu nebylo možno rekonstruovat, protože nevíme, jaké bylo jeho stanovisko ve věci metateze $dz > z+d$.

¹³⁰ Poněkud jinak Schwyzer, *GG* I 318.

¹³¹ Srov. Lejeune, *Traité* 69 aj.